

від кримінальної відповідальності: постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 року № 12 // Зб. Постанов Пленуму Верховного Суду України. – Харків, 2006. – 424 с.

Анотація

Король В.В., Крет Г.Р. Закриття кримінальної справи за наявності спеціальних підстав, передбачених особливою частиною КК України. – Стаття.

Стаття присвячена дослідженню особливостей встановлення та застосування органами досудового слідства і суду спеціальних підстав звільнення від кримінальної відповідальності, передбачених Особливою частиною КК України.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, звільнення від кримінальної відповідальності, спеціальна підстава, закриття кримінальної справи.

Аннотация

Король В.В., Крет Г.Р. Прекращение уголовного дела при наличии специальных оснований, предусмотренных Особенной Частью УК Украины. – Статья.

Статья посвящена исследованию особенностей установления и применения органами досудебного следствия и суда специальных оснований освобождения от уголовной ответственности, предусмотренных Особенной частью УК Украины.

Ключевые слова: уголовная ответственность, освобождение от уголовной ответственности, специальное основание, прекращение уголовного дела.

Summary

Korol V.V., Kret G.R. Closing of a criminal case on the special grounds provided by the Special part of CC of Ukraine. – Article.

The article is devoted to the research of peculiarities of the establishment and application of the special grounds of release from the criminal responsibility by pre-trial investigation organs and court foreseen by Special part of the Criminal Code of Ukraine.

Keywords: criminal responsibility, release from criminal responsibility, special ground, closing of a criminal case.

Л.В. Мединська

кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри
цивільного та господарського права
і процесу Івано-Франківського
факультету Національного
університету
«Одеська юридична академія»

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ГАРАНТІЇ СТОРОНИ ОБВИНУВАННЯ У СУДІ

Складовою частиною правового статусу особи у кримінальному судочинстві є процесуальні гарантії, які покликані забезпечувати права учасників судового процесу та створювати всі необхідні умови для реальної їх реалізації. В кримінально-процесуальному законі закріплені права та обов'язки учасників судового процесу, але не менш важливим є забезпечення цих прав, тобто створення умов для реальної їх охорони та реалізації. Такими умовами забезпечення прав та інтересів учасників на стороні обвинувачення є *процесуальні гарантії сторони обвинувачення*. Визначення гарантій сторони обвинувачення, які б забезпечували права і свободи при провадженні кримінальної справи в суді, в тому числі й рівність прав у судочинстві, є необхідною умовою законності та справедливого судового розгляду.

Таким чином метою нашої статті є встановлення процесуальних гарантій сторони обвинувачення під час розгляду кримінальної справи у суді.

Питанню процесуальних гарантій у кримінальному судочинстві присвячені праці таких науковців як М.М. Видрі, М.С. Строговича, Е.Ф. Куцовой, В.Є. Юрченка, В.М. Трофименка, Л.М. Лобойка, та інших. Проте їхні дослідження стосувались з'ясування поняття та системи процесуальних гарантій учасників судового процесу і не були пов'язані з конкретним визначенням гарантій сторони обвинувачення у суді.

Суб'єктами обвинувачення в суді, які утворюють сторону обвинувачення, відповідно до закону є прокурор, потерпілий, цивільний позивач та їх представники.

Важливою гарантією сторони обвинувачення, яка за висловлюванням Л.М. Лобойка переважає багато гарантій діяльності зі сторони захисту, є наявність серед її представників прокурора – суб'єкта з державно-владними повноваженнями [1, с.298]. Тому в публічному процесі сторона кримінального переслідування, як правило, є набагато сильнішою від обвинуваченого, якщо він навіть використовує допомогу захисника [2, с.43].

Відповідно до положень ст. 121 Конституції України, прокурора можна розглядати як державного обвинувача чи як представника інтересів громадянина або держави в суді. Але при цьому, зміст участі прокурора при розгляді кримінальних справ в суді значно ширший, ніж підтримання ним державного обвинувачення, адже прокурор згідно із законом подає докази, бере участь у дослідженні доказів, заявляє клопотання і висловлює свою думку щодо клопотання інших учасників судового розгляду, яка до речі заслуховується судом в першу чергу, викладає свої міркування з приводу застосування кримінального закону і міри покарання щодо підсудного [3, с.108].

Повноправним учасником судочинства зі сторони обвинувачення є потерпілий, який у цьому плані, за словами В.М. Юрчишина, посідає друге місце після прокурора [3, с.113]. Вважаємо таке формулювання некоректним, оскільки потерпілим є особа, якій злочином безпосередньо завдана моральна, фізична чи майнова шкода. І прокурора, і потерпілого в суді об'єднує спільна мета – обвинувачення підсудного перед судом, а тому в цьому сенсі не можна говорити про першість чи другорядність когось із них. Підтримання обвинувачення для прокурора є конституційним обов'язком, а для потерпілого – диспозитивним правом. Тому потерпілий є рівноправним учасником судового процесу, який вільний у визначенні своєї позиції з підтримання обвинувачення в суді.

У кримінально-процесуальному законі закріплені права потерпілого від злочину в судовому розгляді кримінальної справи, але не менш важливим є забезпечення цих прав, тобто створення умов для реальної їх охорони та реалізації.

Охорона прав і законних інтересів потерпілого в судовому розгляді покладена на суд і прокурора, адже здійснюючи свою діяльність, суд та прокурор вживають заходи щодо забезпечення прав і законних інтересів потерпілого. В судовому засіданні в якості гарантій прав потерпілого виступають такі обов'язки суду, які відповідають правам потерпілого. Таким чином, суд повинен роз'яснити права потерпілого, в тому числі право підтримувати обвинувачення, розв'язувати подані потерпілим клопотання тощо (ст.ст. 277, 296, 302 КПК України). Саме такі дії суду і є процесуальними засобами забезпечення прав потерпілого при судовому

розгляді [4, с.70].

На думку М.М. Видрі, наявність права в певній мірі можна розглядати як гарантію [5, с.7]. Як зазначає російський дослідник принципу рівності в кримінальному судочинстві П.С. Пастухов, необхідною умовою і гарантією принципу рівності є наявність рівнозначних прав, що дозволяє всім учасникам процесу в однаковому обов'язі захищати свої права і законні інтереси [6, с.27].

Наявність рівнозначних диспозитивних прав є необхідною складовою принципу рівності учасників судового процесу. І рішення про реалізацію своїх законних прав в будь-якому випадку буде приймати учасник судового процесу при розгляді кримінальної справи, в тому числі й потерпілий. Однак, відповідно до КПК України, обсяг диспозитивних прав потерпілого є набагато меншим, ніж підсудного. Тобто традиційно проблема захисту особи в кримінальному процесі розглядається перш за все відносно статусу обвинуваченого (підозрюваного, підсудного), а достатньої уваги потерпілій особі при цьому не приділяється.

Так, із 98 опитуваних нами суддів, працівників прокуратури та адвокатури 45 осіб (45,91%) вважають, що сторони рівні. Переконані, що у кримінальному процесі сторона обвинувачення має більше процесуальних і фактичних прав і можливостей, 44 особи (44,89%) і лише 9 (9,20%) – що у сторони захисту.

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини Н.І. Карпачова зазначає, що незважаючи на те, що принцип рівності громадян перед законом і судом віднесений Конституцією України до основних принципів судочинства, закон передбачає значно менший перелік прав потерпілого, ніж інших учасників цього кримінального процесу. Це ставить потерпілого в нерівні умови по відношенню до обвинуваченого [7, с.127]. Така ж думка існує й серед науковців. Так, Т. Шморгун наголошує на тому, що процесуальний статус потерпілого в Україні не має тих прав та можливостей їх використання, які виробила світова спільнота, адже відповідно до Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи від 28.06. 1985 р. щодо становища потерпілого в межах кримінального права та кримінального процесу охорона інтересів потерпілого повинна бути основною функцією кримінального

судочинства [8, с.65].

Недосконалість кримінально-процесуального закону і в якійсь мірі недостатню увагу законодавця до особи потерпілого можна спостерігати на прикладі порівняння норм, що передбачають права потерпілого та обвинуваченого у чинному Кримінально-процесуальному кодексі України, складеному так, що обсяг прав потерпілого значно менший, ніж підсудного. Так, згідно з чинним кримінально-процесуальним законом, правам підозрюваного, обвинуваченого, підсудного й засудженого присвячено більше 70 статей, а правам та обов'язкам потерпілого – приблизно 25 [9, с.116].

Звісно ж, кількість норм, присвячених правам та можливостям їх реалізації учасників з тим чи іншим статусом, не є показником порушення умови рівності між ними, однак при провадженні кримінального судочинства переважна увага приділяється забезпеченню належного захисту прав та інтересів обвинуваченого, підсудного, якому загрожує покарання з боку держави за скоєне, а не жертвам злочинів, серед яких є найбільш вразлива категорія осіб – діти, інваліди, люди похилого віку.

Гарантією сторони обвинувачення є прийняття судом за її ж клопотанням рішення про повернення кримінальної справи для провадження додаткового розслідування, що надає стороні обвинувачення можливість продовжити змагання у вигідних для неї умовах. І хоча відповідно до ст.ст. 246, 281 КПК України право заявляти клопотання про повернення справи на додаткове розслідування мають також підсудний і його захисник, практика показує, що вони вкрай рідко його використовують [1, с.299].

Відповідно до ч.1 ст.281 КПК України повернення кримінальної справи на додаткове розслідування можливе з мотивів неповноти або неправильності досудового слідства, якщо ця неповнота або неправильність не може бути усунута в судовому засіданні.

Гарантією сторони обвинувачення в суді є можливість прокурора змінювати пред'явлене особі обвинувачення. Відповідно до ч. 2 ст. 277 КПК України зміна прокурором обвинувачення відбувається за його переконанням. Формулювання прокурором нового обвинувачення

здійснюється в постанові, яка оголошується і вручається підсудному, його захиснику і законному представнику, потерпілому, позивачу та відповідачу і їх представникам.

В.М. Юрчишин визначає певні підстави, що спонукають прокурора до зміни обвинувачення. Загалом їх можна поділити на декілька груп, які зумовлені:

1) неправильною оцінкою доказів на досудовому слідстві, що відбувається в обмеженій дії принципів кримінального процесу в їх сукупності;

2) судове засідання за своїм змістом є таким, що збирає в одному місці та часі усіх осіб з різними інтересами, які їх і доводять перед судом. Прокурор у таких умовах має можливість безпосередньо уточнити будь-які деталі обставин вчиненого злочину, прийняти найбільш правильне рішення щодо обвинувачення, змінити його при наявності достатніх доказів і відстоювати своє рішення;

3) на судовому слідстві можуть виявитись нові, раніше невідомі і недосліджувані під час досудового слідства обставини та докази, що змінюють усю систему обвинувачення;

4) прокурор поверхово вивчив справу, особливо при направленні її до суду. Не помітив прихованих недоліків слідства, що виявилися лише в суді [3, с.121-122].

Зміна прокурором обвинувачення в суді зобов'язує суд та учасників судового розгляду діяти відповідно до цих змін. Так, потерпілий може підтримувати обвинувачення у раніше пред'явленому обсязі, а захисник разом з підсудним повинні змінити свої позиції щодо захисту, причому можливість підготуватися до захисту проти нового обвинувачення обмежена в часі. Кримінально-процесуальний закон зобов'язує суд відкласти розгляд справи не менш ніж на три доби для надання підсудному, його захиснику і законному представнику можливості підготуватись до захисту проти нового обвинувачення (ч. 4 ст. 277 КПК України).

Проте як встановлено під час вивчення судової практики, право потерпілого на підтримання обвинувачення у пред'явленому раніше обсязі в деяких випадках порушується. Апеляційний суд Івано-

Франківської області за апеляціями потерпілих Г. та М. скасував вирок Івано-Франківського міського суду від 17 червня 2003 року щодо Ц. і направив справу на новий судовий розгляд з таких підстав. Під час судового розгляду справи прокурор змінив пред'явлене Ц. обвинувачення з ч. 4 ст. 296 на ч. 2 ст. 125 КК України і виніс відповідну постанову. Всупереч вимог ст. 277 КПК суд не з'ясував думки потерпілих щодо зміни прокурором обвинувачення і не роз'яснив їм, що вони можуть підтримувати останнє в раніше пред'явленому обсязі, чим порушив їхні права [10, с.28].

При зміні прокурором обвинувачення в суді сторона захисту постає перед фактом нового обвинувачення, а сторона обвинувачення отримує додаткові гарантії у досягненні для себе позитивного результату. Причому, якщо прокурор ставить питання про застосування кримінального закону, який передбачає відповідальність за менш тяжкий злочин, чи про зменшення обсягу обвинувачення, то потерпілий та його представник мають право підтримувати обвинувачення у раніше пред'явленому обсязі. Вважаємо, що для забезпечення рівності прав сторін у суді, зміна обвинувачення прокурором можлива, але лише у сторону покращення становища підсудного, а ні в якому разі не в сторону його погіршення.

Захист прав потерпілого стає ще актуальнішим, коли прокурор відмовляється від підтримання державного обвинувачення. В такому випадку право підтримувати обвинувачення у попередньому обсязі отримує потерпілий та його представник. Під відмовою прокурора від підтримання державного обвинувачення в літературі розуміють особливий процесуальний інститут, який регламентує зупинення прокурором відповідної активної діяльності в напрямку обвинувачення, розпочатої на стадії досудового слідства [11, с.8]. Відмова прокурора від обвинувачення призводить до припинення функції державного обвинувачення.

Слід зазначити, що підтримуючи обвинувачення, прокурор фактично виходить з публічно-правового інтересу і представляє державу. В колі інтересів держави знаходиться, безумовно, і прагнення поновити права та законні інтереси потерпілого. Проте, все ж на першому місці у

діяльності прокурора в суді є не пред'явлення чи підтримання заявленого цивільного позову або захист прав потерпілого, а обґрунтування обвинувачення, доведеності вини та необхідності призначення покарання. Тому часто потерпілому доводиться обмежуватись моральною сатисфакцією того, що винна особа понесла певне покарання. Матеріальне ж відшкодування за перенесену шкоду навіть у випадках, коли воно призначається, нерідко не відповідає справедливому розміру шкоди і не виплачується [12, с.147].

У зв'язку з цим в науці кримінального процесу було запропоновано поняття «субсидіарне обвинувачення». Так, російський науковець О. Александров вважає, що субсидіарне обвинувачення виникає, коли за відмови прокурора від обвинувачення потерпілий продовжує викривати підсудного у вчиненні злочину, не виходячи за межі обвинувачення, від якого відмовився прокурор [13, с.78]. Н. Петрова визначає субсидіарне обвинувачення як підтримання потерпілим на досудовому слідстві і протягом судового розгляду обвинувачення, яке сформульоване в обвинувальному висновку [14, с.14-15].

Схиляємось до позиції О. Александрова, так як вона є більш обґрунтованою. Якщо потерпілий підтримує поряд з прокурором обвинувачення, пред'явлене на досудовому розслідуванні, то називати його субсидіарним некоректно, оскільки воно є основним. Додатковим обвинувачення стає лише у випадку, коли немає основного, тобто прокурор від нього відмовляється. На переконання О.П. Герасимчука, припинення державного обвинувачення не означає припинення обвинувачення взагалі, якщо потерпілий, скориставшись наданими йому диспозитивними засадами, вирішить його підтримати [12, с.150].

Відношення науковців до права потерпілого чи його представника підтримувати обвинувачення в разі його зміни чи відмови від нього прокурора є неоднозначним. Скажімо, в КПК Росії діє норма, за якою відмова прокурора від обвинувачення тягне за собою припинення кримінальної справи (ч.7 ст. 246 КПК РФ). Ми не розділяємо такої позиції, адже право на підтримання обвинувачення потерпілим чи його представником є важливою гарантією потерпілого на захист та забезпечує виконання завдань кримінального судочинства серед яких – охорона прав

та законних інтересів осіб, які беруть в ньому участь.

Таким чином, процесуальними гарантіями сторони обвинувачення у суді є норми КПК України, які закріплюють права учасників зі сторони обвинувачення у суді та забезпечують їх активність при розгляді справи. Гарантіями сторони обвинувачення в суді є можливість прокурора змінювати пред'явлене особі обвинувачення, заявлення клопотання про повернення кримінальної справи для провадження додаткового розслідування та право потерпілого підтримувати обвинувачення у випадку відмови прокурора від обвинувачення.

Література

1. Лобойко Л.М. Методи кримінально-процесуального права: [монографія] / Леонід Миколайович Лобойко – Д.: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2006. – 352 с.
2. Смирнов А.В. Модели уголовного процесса / А.В. Смирнов. – СПб: Наука, 2000. – 271 с.
3. Юрчишин В.М. Обвинувачення в судах України [монографія] / Василь Миколайович Юрчишин. – Чернівці: Рута, 2005. – 152 с.
4. Юрченко В.Е. Гарантии прав потерпевшего в судебном разбирательстве / В.Е. Юрченко. – Томск: Из-во Томского ун-та, 1977. – 138 с.
5. Выдря М.М. Гарантии прав участников процесса в судах первой и второй инстанции: автореф. дис. на соискание науч. степ. доктора юрид. наук: спец. 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика» / М.М. Выдря. – М., 1967. – 29 с.
6. Пастухов П.С. Конституционный принцип равенства всех перед законом и судом в уголовном процессе Российской Федерации: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Пастухов Павел Сыроевич. – М., 1998. – 203 с.
7. Карпачова Н. Стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні: щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини / Ніна Карпачова. – К., 2000. – 157 с.
8. Шморгун Т. Потерпілий як учасник кримінального процесу / Т. Шморгун // Юридична Україна. – 2005. – № 6. – С. 63-66.
9. Логінова Н. Принцип диспозитивності в аспекті реалізації прав потерпілого / Н. Логінова. // Право України. – 2006. – № 8. – С. 115-118.
10. Практика застосування судами законодавства, яким передбачені права потерпілих від злочинів // Вісник Верховного Суду України. – 2005. – № 1(53). – С. 25-31.
11. Зеленко О. Відмова прокурора від підтримання державного обвинувачення. / О. Зеленко, В. Гутник // Юридичний вісник України. — 2006. — № 11. — С. 8.
12. Герасимчук О.П. Діяльність потерпілого при зміні та відмові прокурора від обвинувачення / О.П. Герасимчук // Наукові записки: серія «Право». — Випуск 7. — Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2006. — С. 145-152.
13. Александров А.С. Субсидиарный уголовный иск / А.С. Александров

// Государство и право. — 2000. — № 3. — С. 75-83.

14. Петрова Н.Е. Частное и субсидиарное обвинение: автореф. дис. на соискание научной степени канд. юрид. наук.: спец. 12.00.09. «Уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность — Самара, 1999. — 16 с.

Анотація

Мединська Л.В. Процесуальні гарантії сторони обвинувачення – Стаття.

Стаття досліджує процесуальні гарантії сторони обвинувачення, які забезпечують права і свободи при провадженні кримінальної справи у суді, в тому числі й рівність прав у судочинстві. Встановлено, що гарантіями сторони обвинувачення є зміна прокурором обвинувачення, можливість повернення справи на додаткове розслідування та право потерпілого на субсидіарне обвинувачення.

Ключові слова: процесуальні гарантії, сторона обвинувачення, зміна обвинувачення, додаткове розслідування, субсидіарне обвинувачення.

Аннотация

Медынская Л.В. Процессуальные гарантии стороны обвинения. – Статья.

Статья исследует процессуальные гарантии стороны обвинения, которые обеспечивают права и свободы при осуществлении уголовного дела в суде, в том числе и равенство прав в судопроизводстве. Установлено, что гарантиями стороны обвинения являются: изменение прокурором обвинения, возможность возвращения дела на дополнительное расследование и право пострадавшего на субсидиарное обвинение.

Ключевые слова: процессуальные гарантии, сторона обвинения, изменение обвинения, дополнительное расследование, субсидиарное обвинение.

Summary

Medynska L. V. Judicial guarantees of side of prosecution - Article.

The article researches the judicial guarantees of side laying which provide rights and freedoms at realization of criminal case in a court, including equality of rights, to the legal proceeding. It is set that the guarantees of side of prosecution is a change of prosecution a public prosecutor, returnability business on additional investigation and right for a victim on a subsidiary prosecution.

Key words: judicial guarantees, side of prosecution, change of prosecution, additional investigation, subsidiary prosecution

А.Б. Романюк

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного та
господарського права і процесу
Івано-Франківського факультету
Національного університету